

Pregledni znanstveni članek (1.02)
Bogoslovni vestnik 74 (2014) 4, 689—700
 UDK: 726:274-523.4
 Besedilo prejeto: 11/2014; sprejeto: 12/2014

Andreja Benko

Arhitekturna analiza sakralnega prostora cerkve Martina Lutra v Murski Soboti

Povzetek: V prispevku se osredotočamo na arhitekturno analizo sakralnih objektov v mestu Murska Sobota. Posebna pozornost je namenjena evangeličanski cerkvi Martina Lutra kot eni od mestnih prostorskih dominant. Cerkev poleg sakralne vloge za vernike pomeni tudi pomemben arhitekturni spomenik v Murski Soboti. Objekt je delo budimpeškega secesijskega arhitekta Erna Gereya. Sprojektirana in zgrajena je v neogotskem stilu, ki se je arhitektu zdel primernejši kakor secesija. V notranjosti je z avtorsko poslikavo sledil takrat aktualnim arhitekturnim trendom. Zajema le del neogotskega kompleksa, grajenega sočasno, obenem pa je avtor cerkev pomaknil v notranjost parcele, da je pred objektom lahko uredil ploščad za druženje. Objekta, ki simetrično nadaljujeta ulični niz z osrednjo pozicijo v mestu, tako ustvarjata in predstavljata poseben, arhitekturno zanimiv prostor.

Ključne besede: arhitektura, evangeličanska vera, secesija, tolerančni patent, Murska Sobota

Abstract: **Architectural Analysis of the Sacred Space of the Martin Luther Church in Murska Sobota**

The paper focuses on an architectural analysis of places of worship in the Slovenian town of Murska Sobota. Special focus is given on the Martin Luther protestant church as one of the buildings dominating the skyline of the town. Besides being a place of worship for the believers, the church is also an important part of architectural heritage in Murska Sobota. It is the work of the Budapest architect Ernő Gerey, who belonged to the style of Secession (*Art Nouveau*). However, it was designed and built in the neo-Gothic style the architect considered more appropriate. The interior of the church was decorated with special ornaments following the architectural trends of the time. The Martin Luther church is only one part of a neo-Gothic complex that was built at the same time. The architect changed his ideas during the designing process and moved the church to the back of the site, whereby he obtained a square for socialising in front of the church. Together with both other objects that are placed symmetrically and form a part of the street, he thus created an interesting urban space.

Key words: architecture, Protestantism, Secession, Patent of Toleration, Murska Sobota

1. Uvod

V začetku 20. stoletja je Prekmurje še sodilo pod madžarsko nadoblast. Meja madžarskega ozemlja je potekala po reki Muri, zato so tudi vsa poimenovanja ob njej v takrat edinem uradnem – madžarskem – jeziku. Večina prekmurskih študentov se je izobraževala v Budimpešti in se tako ozirala na budimpeške dogodke in umetnostne sloge, ki so jih tamkajšnji stili in smernice prinašali in vpeljevali v gradnji doma. Kot posledica tega je arhitektura starega dela Murske Sobotne (predvsem arhitektura Slovenske ulice) z začetka 20. stoletja vezana na zgodovinske stile, ki so bili takrat aktualni na Madžarskem. Predvsem se to kaže z uporabljenimi elementi madžarskega nacionalnega sloga oziroma v elementih secesije, ki je dala predvsem ožjemu centru Murske Sobotne pomemben in trajen prizvok. Vse to je vplivalo na identiteto mesta, pa tudi na značilno veduto tipičnega panonskega mesta z nizko pozidavo. Murska Sobota je še danes v veliki meri panonsko mesto brez višjih dominant v prostoru. Višinsko najbolj izstopata dva cerkvena zvonika in silos podjetja Mlinopek, ki ima prav tako simbolno vlogo: Prekmurje je žitnica Slovenije. Omenjene tri višinske dominante identificirajo prestolnico Pomurja že od daleč.

»Pojem ›identiteta‹ ali ›prepoznavnost‹ je bil v različnih obdobjih različno interpretiran in tudi zlorabljen. Danes naj bi bil skupaj s pojmom humanost ena od vrednot, s katerimi človekovo brezosebno in zaradi globalizacijskih trendov vse bolj nerazpoznavno bivalno okolje oblikujemo v bivalno okolje po meri človeka.« (Fister 2009, 67) Dandanes se vse prevečkrat zdi, da različne kulture ne zmorejo sobivanja, saj izstopajo le nesoglasja med različnimi verstvi. Možnost sobivanja različnih kultur in verstev dokazujejo različni pozitivni, pa tudi negativni zgledi (npr. v Avstraliji so to dosegli z utišanjem zvonov in vsakršnih zvočnih aktivnosti zunaj štirih zidov).

V prispevku z zgodovinsko-analitično in deskriptivno metodo izpostavljam prekmursko področje, »ki nas s svojo zgodovino uči strpnosti, predvsem pa spoštovanja med pripadniki različnih ver« (Benko 2012, 35). Za Mursko Soboto tako lahko za neko določeno obdobje trdimo, da so pripadniki različnih verskih skupnosti znali živeti v sožitju in biti strpni do tujih verskih prepričanj.

1.1 Zgodovinsko ozadje

V Murski Soboti so v začetku 20. stoletja obstajale tri močne veroizpovedi, katerih verniki so v mestu živeli v sožitju – v prijateljskih odnosih. Enako lahko rečemo tudi za najvišje predstavnike ver, ki so se, kakor je bilo večkrat zapisano, udeleževali skupnih dogodkov, sprehodov in debat. Tako predstavniki ver kakor tudi verniki sami – meščani – so med seboj delovali, živeli in sodelovali v sožitju, ne glede na to, ali so pripadali evangeličanski, rimskokatoliški ali judovski veroizpovedi.

Za vse tri omenjene veroizpovedi je bilo prvo desetletje 20. stoletja prelomno. Vse so se lotile gradnje novih sakralnih objektov oziroma prenove kakega obstoječega sakralnega objekta. Leta 1908 je bila končana gradnja judovskega templja

na Lendavski ulici, leta 1910 novogradnja evangeličanske cerkve po načrtih arhitekta Erna Gereya (nekateri viri navajajo tudi ime Ernő Gergely oz. Ernest Gerely) iz Budimpešte (načrtoval je tudi manjšo evangeličansko neoklasicistično cerkev v Lendavi za leto 1934 (Sörries 2008, 105)) in leta 1912 vélika prenova katoliške cerkve (sedaj stolnice) sv. Nikolaja na Gregorčičevi ulici po načrtih rojaka Lászla Takátsa, prvega murskosoboškega šolanega arhitekta. Dodajmo, da je imel omejnjeni arhitekt pomembno vlogo pri oblikovanju mestnega jedra Murske Sobote (sedanja Slovenska ulica).

Vsaka vera ima svoje predpise glede gradnje sakralnih objektov oziroma sledi zakonitostim, ki jih je pri tem treba upoštevati. Pri sakralnih objektih obravnavanih ver je skupna orientacija oltarnega dela, ki je obrnjen proti vzhodu. Prav tako ima vsak sakralen objekt različnih religij svoje svete simbole oziroma sakralne elemente, ki so obvezni v objektu. Od treh obstoječih sakralnih objektov takratnega časa danes stojita le še dva, evangeličanska cerkev Martina Lutra in rimskokatoliška cerkev sv. Nikolaja. Obe stavbi sta spomeniško zaščiteni. O tretjem sakralnem objektu, judovskem templju, še danes pričajo spomini starejših občanov iz Murske Sobote, medtem ko je drugih dokazil, na primer slikovnega gradiva, malo.

Zaradi sočasne gradnje vseh treh sakralnih objektov je tudi arhitekturni slog objektov podoben, kljub vključevanju obveznih verskih elementov, ki jih predpisuje posamezna vera in ki jih mora arhitekt ob svojem delu upoštevati.

V evropskem prostoru je ob gradnji obravnavanih sakralnih objektov v Murski Soboti vladala secesija, ki je »prvi stilni pojav z univerzalnim vplivom po baroku (Koch 1999, 275)« in tudi poseben umetnostni slog, *art nouveau* (ki ga datirajo v čas med letoma 1890 in 1914). Ta slog ima v različnih jezikih različna imena, recimo v Nemčiji *Jugendstil*, v Angliji *Modern Style*, Avstrijci pa so ohranili ime predhodnega obdobja, *Sezessionsstil*. Pomembnost tega sloga se kaže v prenovljenem dojemanju in razumevanju prostora, luči in barv. »Vsem umetnikom, tudi arhitektom, je bila skupna osnovna ideja, po kateri je narava umetniku edini vzor. Secesija je poskus odgovora na historicizem 19. st., ko je arhitektura temeljila na nadaljevanju ali preoblikovanju preteklih stilov.« (Koch 1999, 274)

Umetniki so predvsem v zgodnjem obdobju dajali prednost tako imenovani zaviti (neravni) potezi; ponazarjala naj bi absolutno lastnost narave, ki ustvarja brez premih črt. Kmalu pa so nekateri med njimi privedli to stiliziranje prav do samih premih črt in geometričnih likov, v katerih so videli najpopolnejše posnemanje narave, ki ga človek lahko doseže. Pri tem je treba poudariti, da je ves čas ostajala vodilna misel sloga *art nouveau*, ista sta bila mišljenje in razumevanje umetnosti, čeprav so se umetniki izražali s popolnoma nasprotnimi oblikami. (en.wikipedia, s.v. Art Nouveau)

Judovski tempelj in katoliška cerkev sv. Nikolaja sta bila projektirana v duhu secesije, evangeličanska cerkev Martina Lutra pa v duhu neogotike. »Od restavracije dalje je namreč sakralna arhitektura najraje prevzemala svojo lastno gotiko.« (Koch 1999, 272) Morda se je arhitekt Gerey prav zaradi vzvišenih in za sakralne objekte značilnih potez odločil za projektiranje objekta v tem stilu, kakor je v evan-

geličanski cerkvi v Murski Soboti jasno izraženo. Cerkev je projektirana prostorno, a hkrati ekonomično, z elegantnimi zaključki, ki so vidni tako na fasadi objekta kakor v notranjem prostoru.

V prispevku bo z arhitekturnega vidika podrobneje obdelana evangeličanska cerkev Martina Lutra v Murski Soboti.

2. Evangeličanska cerkev Martina Lutra

2.1 Zgodovinski pregled

»Kot prelomno obdobje za evangeličane in kot konec protireformacije lahko označimo dan, ko je cesar Jožef II. prevzel oblast od svoje matere Marije Terezije, ki je veljala za nasprotnico vseh nekatoličanov. Jožef II. je bil absolutist razsvetljenih idej, zato ne čudi, da je v kratkem času po prevzemu oblasti zaporedoma izdal naslednje tri tolerančne patente:

1. tolerančni patent, sprejet 20. oktobra 1781 z dnem na dokumentu 13. oktober 1781, je prvič po koncu protireformacije v deželah, združenih pod habsburško krono, omogočil opravljanje cerkvenih obredov luteranom (augsturške), kalvinistom (helvetiške) in pravoslavcem. Kljub patentu je imela pri uveljavljanju vere še vedno prednost rimsko-katoliška veroizpoved, ki je bila tudi pristojna za vodenje vseh matičnih knjig.
2. tolerančni patent iz l. 1782. V tem patentu, ki ga razumemo kot dodatek prvemu, so dobili večje verske svoboščine v opravljanju svojih verskih obredov deležni tudi Judje.
3. tolerančni patent, izdan 11. decembra 1785, je legaliziral prostozidarstvo, vendar je bil dostop do lož omejen.« (Benko 2012, 36–37)

Kmalu po prvem tolerančnem patentu so se tudi v Murski Soboti nastanili evangeličani, vendar so šele leta 1890 postali filiala cerkvene občine Puconci, leta 1900 pa osma samostojna cerkvena občina. Evangeličanska cerkev v Murski Soboti stoji na sedanji Slovenski cesti, na izjemni poziciji: nasproti murskosoboškega gradu; to os še posebej poudarja tako imenovani Trubarjev drevored, sestavljen iz vrste stebrastih hrastov. Evangeličani so prehodili težko pot do pridobitve oziroma nakupa zemljišča že pred samo gradnjo.

Mesto je namreč za gradnjo evangeličanske molilnice in župnišča ponudilo zemljišče na severni strani parka, s temu je močno nasprotovala murskosoboška katoliška grofovsko družina Szápáryjev, ki je zato onemogočala načrte. Grofje Szápáryji so bili katoliške vere, obenem pa tudi patroni katoliške cerkve sv. Nikolaja v Murski Soboti. Spor je trajal kar 4 leta (od leta 1886 do leta 1890). Verniki so medtem seveda iskali drugo primerno zemljišče, a je bila moč grofov precej velika, zato so si nekajkrat, tik pred podpisom pogodbe, prodajalci premislili. To je botrovalo temu, da je krčmar Janez Köhler od Janeza Towerja julija 1889 kupil hišo z zemljiščem na severni strani parka. Ko je bila pogodba sklenjena, je sklical

Slika 1: Evangeličanski cerkvi v Oradei (vir: <http://www.welcometoromania.ro/Oradea>) in v Murški Soboti; fotografija: Andreja Benko.

nekaj vernikov in jim naznanil, da jim zemljišče prepusti po nabavni ceni 11.000,00 forintov. To je prostor, kjer danes stoji neogotski kompleks evangeličanske cerkve s pripadajočimi objekti (Hari 2000). Nekateri viri pričajo: pozicija in zasnova evangeličanskega kompleksa sta takšni, da se skozi ključavnico vrat glavnega vhoda v grad vidi celotna cerkev, kakor je razvidno s slike 2. Od tistega časa dalje naj bi grofje uporabljali za vhod v grad le stranski vhod s severne strani, glavni vhod s ploščadi pa naj bi bil zaklenjen.

Leta 1890 – takrat je bila to še filiala puconske cerkvene občine – so na zemljišču postavili manjšo molilnico in pridobili kaplana Štefana Baloha, da je začel opravljati delo v decembru istega leta.

Od leta 1900 dalje je murskosoboška cerkvena občina samostojna enota. Zaradi naraščajočega števila vernikov so že leta 1902 sklenili, da bodo začeli pobirati denar za zidavo cerkve, leta 1905 pa so se odločili, da lahko začnejo pripravljati gradnjo. Škof Frigyes Baltik je priporočil arhitekta Erna Gereya (1862–1934) iz Budimpešte, ki je v kratkem času izdelal načrte za cerkev in za oba pripadajoča objekta pred cerkvijo (za kantorjevo hišo in za župnišče). Nekateri, predvsem ustni viri pričajo nasprotno: objekta, ki sestavljata nadaljevanje ulične fasade, naj bi bila delo arhitekta Tákatsa.

Ob odprtju cerkve je marsikoga presenetila zelo velika navzočnost pripadnikov izraelske verske skupnosti z rabinom dr. Albertom Schweigerjem na čelu; to res dokazuje tesne bratske stike med veroizpovedma v tistem obdobju. Tudi katoliška delegacija z župnikom Jánosom Szlepczem potrjuje boljše odnose med krščanskima Cerkvama, kakor pa so vladali pozneje, v obdobju kraljevine SHS (Hari 2000, 35).

Arhitekt Ernő Gerey je ob predaji in svečani procesiji ob odprtju objekta z nekaj besedami seznanil škofa Gyurátza s tem, da je cerkvena stavba končana, in mu predal cerkveni ključ, ki ga je evangeličanski škof Gyurátz po kratkem nagovoru predal soboškememu fararju Kovaču z besedami: »Odprite ta vrata pravičnosti!« (35)

Po pričevanju naj bi bilo ob odprtju v cerkvi navzočih kar 2500 ljudi – skoraj enkrat več od kapacitete objekta.

2.2 Zunanja podoba cerkve

Zasnova neogotskega kompleksa je z urbanističnega vidika smiselno dobro vpeta med okoliške stavbe. Dodatna objekta se navezujeta na strnjeno (ob) ulično pozidavo in tako nadaljujeta ulični niz v enotni višini. Sama cerkev je umaknjena v notranjost parcele; to ji daje potreben zunanji prostor, ki ga objekt takšne velikosti zahteva – zasnova je osno simetrična glede na cerkev in na oblikovanje dodatnih objektov. Ta arhitekturna zasnova oblikuje predprostor pred cerkvijo, ki omogoča zborovanje vernikov. Prav tako daje dodatni optični poudarek objektu tudi nadaljevanje Trubarjevega drevoreda z vizualnim zaključkom (dve visoki dresesi, ki so ju v tem času zamenjali) pred evangeličansko cerkvijo.

Neogotski kompleks je bil zgrajen etapno. Leta 1907 so postavili župnišče, leta 1908 hišo za kantorja in šele dne 13. maja 1909 so položili temeljni kamen za cerkev. Kuzmič (2009) v članku Murska Sobotna skozi čas navaja, da naj bi bil avtor načrtov za soboško župnišče in kantorjevo stanovanje že omenjeni arhitekt judovskega templja Lipot Baumhorn. Vendar je neogotski kompleks enoten in tako lahko sklenemo, da mora biti delo istega arhitekta. To potrjujejo tudi enaki detajli na pročeljih objektov.

Evangeličanska cerkev Martina Lutra v Murski Soboti je stilno zelo podobna evangeličanski cerkvi v Oradei (Romunija), to pa dokazuje prenos stilov iz različnih držav tudi v Mursko Sobotno. Cerkev v Oradei (madž. Nagyváradi), prenovljena med letoma 1902 in 1903, je delo arhitekta Samuja Pecza (slika 1), enega največjih madžarskih arhitektov, pri katerem se je šolal tudi Tákats.

Cerkev v Murski Soboti ima na vhodnem pročelju (zahodna stran) portalno poudarjen vhod v objekt (vidno na sliki 1). Ima le ena vrata, ki so v osi objekta, nad njimi pa se dviga najvišji, 56 m visoki zvonik. Cerkev ima še dva stranska stolpiča manjših dimenzij, pod katerima sta na vsaki strani suličasti okni. Nad glavnim vhodom je dekorativna okenska rozeta s prozornim steklom, ki se ponovi v oltarnem delu na vzhodni strani objekta.

Zvonik je vitek, poudarja ga šestkotna koničasta streha. Dodatno optično vitkost mu z vseh štirih strani daje par visokih in ozkih odprtih, v katerih so zvonovi – glavna dva sta prispela leta 1910 iz Soprona na Madžarskem.

Simetrično na obeh daljših stranicah cerkve sta dodatna stranska vhoda, kakor je tipično za evangeličanske sakralne objekte. Cerkev je sezidana iz klasične modularne opeke, to pa določa debelino stene in statični prenos sil v objektu. Predvidoma je konstrukcija armiranobetonska, saj je na to področje že nekaj let prej

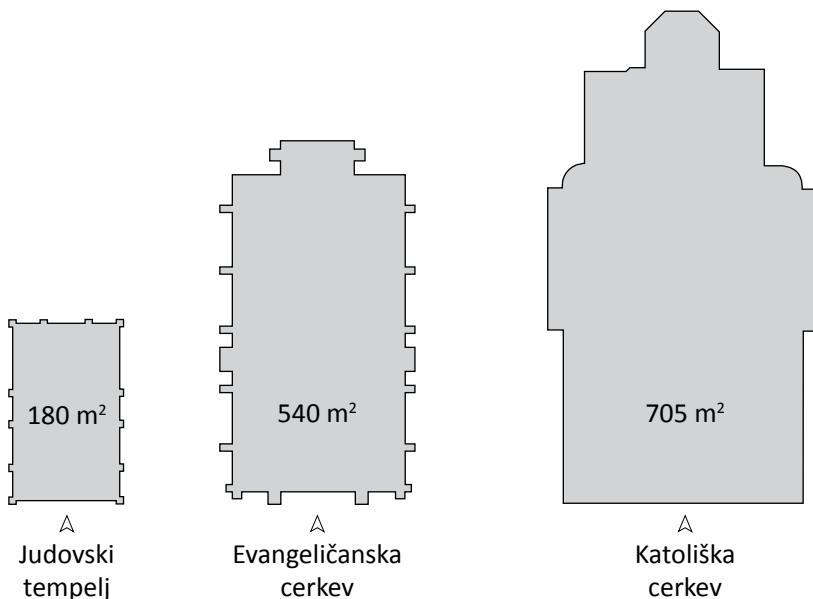
Slika 2: Notranjost cerkve Martina Lutra v Murski Soboti; fotografija: Andreja Benko.

(1909) vpeljal armirani beton kot konstrukcijski material Tákats pri obnovi evangeličanske cerkve v Puconcih. Na daljših straneh je po pet za neogotiko, ki posnema gotski stil, značilnih opornikov, ki statično definirajo objekt in ga poudarjajo. Sklepni fasadni sloj objekta je bele barve v kombinaciji z opeko, ki poudarja statične elemente: oporni stebri in okvirji odprtih so izdelani iz vidne opeke. Vzorec se nadaljuje tudi pri zvoniku, kombinacija opeke z ometom se kaže z vokalno nastavitvijo opeke, to pa optično zviša zvonik.

Simetrično na vsaki daljši (vzhodni in zahodni) strani ima objekt po štiri večja kasetirana in šilasto sklenjena okna s krogovičjem, ki objekt dobro osvetljujejo, obenem pa poudarjajo stil pozidave. Način prehajanja svetlobe v objekt je klasičen, bazilikalen.

2.3 Notranja podoba cerkve

V cerkev vstopimo po manjšem stopnišču skozi predverje, ki ločuje vhodni del od sakralnega prostora. Cerkev je zasnovana prostorno enoladijsko, z enotno talno oblogo, z betonskimi ploščicami dimenzij 30 x 30 cm, v izmenjujoči se črni in sivi barvi. Robne ploščice sestavljajo poseben sklepni vzorec. Podobno kakor judovski tempelj ima tudi evangeličanska cerkev v notranjosti galerijo, ki jo podpirajo stebri večjih dimenzij. Nosilci med njimi so oblikovani ločno. Galerija ponuja objektu in obiskovalcem liturgije dodatni prostor, ki v evangeličanski veri ne ločuje vernikov, temveč dodatno izkorišča možnosti sakralnega objekta. Galerijo končuje 100 cm visoka zaščitna lesena ograja. »Notranja dolžina cerkvene ladje znaša 22 m, širina 14 m, višina pa, do vrha obokov, 15 m.« (Hari 2000, 35) Tako zasnova cerkve omogoča primerne kapacitete za približno tisoč petsto vernikov.

Slika 3: Primerjava med sakralnimi objekti v Murski Soboti iz začetka 20. stoletja; skica: Andreja Benko.

Kor ali galerija na zahodni strani, kjer so nasproti oltarnega dela tudi orgle, je iz železobetona, dodatno nosilnost pa zagotavljata stebra, ki jo robno podpirata. Drugi dve galeriji, ena na severni in druga na južni strani, sta polovično previsni. V sredini širine galerije ju na obeh straneh podpirajo po trije čokati stebri, ki prostor enakomerno členijo na štiri dele. Stranski galeriji deloma segata nad klopi. Med klopmi in stebri se tako ustvari hodnik za obiskovalce za dostop do klopi, ki je dodatno rešen z oboki, vpetimi med stebre in zunanjo steno. Širina hodnika je približno 100 cm in se v šilasto sklenjeni obliki ponovi tudi na galerijskem delu. Do galerije (narečno: okoriša) se pride po ozkih lesenih stopnicah, ki so na jugozahodni strani in so od pritličja ločene z manjšimi vrati.

Strop ladje in svetišča s križnimi oboki je narejen po gradbenem principu *rabit*. *Rabit* je izraz za »žični omet«, sestavljen iz spodnje, nosilne konstrukcije iz spletenih žičnih jeklenih palic, ki nosi osnovni omet in končne plasti. Izumil ga je berlinski zidarski mojster Carl Rabitz, ki ga je leta 1887 tudi patentiral. Predhodniki tega principa so znani že okoli leta 1840 in so se preselili iz Francije v Nemčijo. Osnovna nosilna konstrukcija je bila najprej lesena, a to je povzročalo večje razpoke zaradi delovanja lesa. Carl Rabitz je to tehniko izboljšal tako, da je uporabil žično podkonstrukcijo in tako zmanjšal razpoke; zato jo je sestavil iz skeletne konstrukcije iz okroglih železnih palic s premerom 5-8 mm, ki so med seboj združene in v točkah križanja spojene z žico. Pri obokih in kupolah mora biti uporabljeno močnejše železo, prav tako pa so potrebna obešala. Tako pripravljeno tkivo je na koncu obloženo z mikroarmiranim betonom in popraskano z glavnikom za omete; to omogoča oprijem finega ometa, ki je bil v ali mavčen ali cementen.

Takšna gradnja je bila v objektu izbrana zaradi razpona in teže, saj je mavčna konstrukcija mnogo lažja od armiranobetonske, obenem pa je lesena strešna konstrukcija tako v celoti ločena od konstrukcije stropne obloge, vidne v notranjosti. Način *rabitz* za prekmursko področje ni značilen in je zato izpostavljen kot posebnost na tem področju.

Strop je križno obokan in dekorativno poslikan s cvetličnim vzorcem. Avtor poslikave je bil sam arhitekt Ernő Gerey, izdelal pa jo je leta 1933 Samu Schöck iz Murske Sobotice. Posebnost evangeličanske cerkve v Murski Soboti je izrazito barvna zasnova notranjosti objekta v zelenih, rumenih in rjavkastih tonih, to pa poudarja madžarski narodni stil oziroma elemente takratnega vpliva secesije. Poseben cvetlični vzorec vidimo v najsvetejšem delu – v apsidi objekta, ki je orientirana proti vzhodu.

Nasproti vhoda stoji v apsidi lesen oltar, izdelan v avstrijski Radgoni (Bad Radkersburg). Do njega se pride po osrednji osi, ki deli klopi na levo in na desno stran. Oltarni del je, kakor navadno, nekaj stopnic višje od preostalega nivoja cerkve. Za oltarno mizo visi oltarna slika, ki je delo Jenöja Boryja in eden pomembnejših evangeličanskih verskih elementov. Jenö Bory (1879–1959) je bil madžarski arhitekt in kipar, ki je po študiju predaval tudi na madžarski Akademiji za likovno umetnost in na Tehniški univerzi. Motiv nikoli dokončane oltarne slike je snemanje Jezusa s križa. Nad oltarno sliko je večja rozeta z vitrajem Martina Lutra. Na desni strani apsida je lesena prižnica. Vsa notranja oprema je oblikovana preprosto, brez nepotrebne okrasje. Splošna zakonitost evangeličanske vere in gradnje evangeličanskih sakralnih objektov je namreč, da so zasnovane in izvedene skromno, brez nepotrebne razkošja.

Evangeličanska cerkev Martina Lutra in katoliška cerkev sv. Nikolaja sta si ob primerjavi podobni, tako po zunanosti kakor pri oblikovanju notranjosti. Po uvedbi tolerančnega patenta leta 1781 so lahko evangeličanski sakralni objekti povzemali podobo katoliških cerkva, prav tako sta jim bila dovoljena tudi zidava stolpov (zvonikov) in glavni vhod s strani ceste.

3. Diskusija

Opisana evangeličanska cerkev je pomemben pričevalec nekega obdobja v Murski Soboti. Njena urbanistična zasnova in vključevanje v mestni prostor izkazuje premišljeno pozicioniranje v prostor; to je pri snovanju v arhitekturi izjemnega pomena tudi danes, a kakor po pravilu prevečkrat prezrto.

Glede na analizo sakralnih objektov v Murski Soboti, zgrajenih oziroma dograjenih v prvi četrtini 20. stoletja, lahko potrdimo, da so bili zasnovani velikopotezno. Objekti so bili zaradi zbujanja občutka svetosti in moči predimenzionirani glede na potrebe mesta oziroma meščanov in so kot takšni v preteklosti še bolj izstopali iz mestnega tkiva kakor danes (slika 3). Vsi sakralni objekti so bili dimenzionirani tako, da so glede na kapaciteto še danes ustrezni, kljub temu da je prebivalstvo

Slika 4: *Panoramski pogled na mesto Xewkija; fotografija: Aleksander Jakopič.*

naraslo za več kakor sedemkrat. Objekti so se v času, ko so bili zgrajeni, uporabljali le za bogoslužje posamezne vere. Šele skozi čas se je izoblikovala njihova večnamenskost in v današnjem času se tako evangeličanska kakor katoliška cerkev zaradi dobre akustike uporabljata tudi kot prireditveni prostor za raznovrstne akustične koncerte.

Podatki iz leta 1899, ki jih navaja Škafar (1970), pričajo, da je v Murski Soboti živelo 1244 katoličanov, 227 evangeličanov, 4 kalvinisti in 311 judov – skupaj 1786 prebivalcev. Naslednji popis na podlagi ljudskega štetja iz leta 1921 nam našteje 2205 katoličanov, 538 evangeličanov, 179 judov in 12 drugih – skupaj 2934 prebivalcev (Lipovšek 1927, 97). Murska Sobota je leta 1912 ob otvoritvi zadnjega sakralnega objekta štela približno 2400 prebivalcev. S tem znova potrjujemo navedbo, da so bili objekti predimenzionirani. Kakor že omenjeno, nam ta podatek pokaže pomen, moč in položaj vere v takratnem času.

Današnja veduta Murske Sobote nam kaže drugačno podobo. Višinski gabarit mesta je višji in obravnavani sakralni objekti ne dominirajo več kakor nekoč. Kljub temu pa mestu še vedno dajejo poseben pečat. Predimenzioniranost sakralnih objektov v Murski Soboti glede na dejanske potrebe ni osamljen primer. Velikost sakralnih objektov in njihovo vpetost v manjše mesto lahko primerjamo z otoško državo Malto, na primer z otokom Gozo, kjer je število vernikov resda veliko, a tudi v tukaj so sakralni objekti predimenzionirani. Na panoramski fotografiji mesta Xewkija (slika 4) takoj opazimo silno pomembnost in izstopanje katoliške cerkve, drugače zgrajene šele v drugi polovici 20. stoletja (leta 1952). Vas Xewkija ima skupaj le približno 3500 prebivalcev, velikost cerkve pa ponekod ustreza skoraj

desetkratniku tega števila vernikov. Poleg tega ima vsaka vas na otoku svojo cerkev, ponekod celo po več. Dobrih 30 000 otočanov Goza ima tako na voljo več kakor trideset cerkva, ki bi skupaj lahko gostile vsaj petkrat toliko vernikov. Ob tem se nehote sproži polemika o takšnih posegih v prostor. Ali je pri tem pomembno fizično in aktivno pripadanje ljudi veri ali le za vizualne poudarke v prostoru? Vsekakor so takšni posegi v prostor povezani z izkazovanjem moči; pomenijo simbole prevlade oziroma pripadnosti.

Glavna prednost evangeličanske cerkve v Murski Soboti in njene zasnove se kaže predvsem skozi čas. Bistveno pomembni so premišljeno vključevanje objekta v mestni prostor, kvalitetno projektiranje in kvalitetna izvedba objekta po arhitekturnih načrtih. S tem so objektu zagotovili trajnost skozi čas, z minimalnimi vzdrževalnimi stroški. To potrjuje tudi dejstvo, da za cerkev vse od predaje objekta v uporabo do sedaj niso bila potrebna večja vzdrževalna dela.

Skozi čas je tako cerkev postala pomemben »mestotvorni« arhitekturni element v Murski Soboti.

Kombinacija dveh stilov, ki ju zasledimo na in v objektu (zunanost neogotika, notranost secesija), objekt primerno vključuje v okolje in skupaj z drugimi stavbami tvori identiteto mesta.

4. Sklep

Sakralni objekti so že od začetkov civilizacije dalje veljali za presežke v gradnji in prav zato so se skozi čas tudi ohranili, saj so bili grajeni premišljeno in z najboljšimi možnimi razpoložljivimi materiali. Tudi v Murski Soboti vidimo, da so pri gradnji sakralnih objektov ob vpeljavi neoklasicističnih stilov upoštevali tudi tehnične novitete oziroma gradbene principe, neobičajne za stanovanjsko gradnjo; to smo spoznali tudi v tem članku: vpeljava armiranega betona v gradnjo na področju Prekmurja in sistem *rabitz*.

Še danes nam zato te stavbe vedno znova dajejo možnosti za raziskovanje in analiziranje, saj so sakralni objekti v vsakem mestu pomembni ustvarjalci identitete, mestnega utripa in narodne pripadnosti.

Zgodovina nam tudi ob obravnavani tematiki v Murski Soboti prikazuje drugačno sliko. Zaradi manjkajočih oziroma pomanjkljivo predstavljenih podatkov marsičesa ne moremo navesti objektivno, saj je spomin na trpljenje zaradi vere še vedno živ. Od omenjenih treh sakralnih objektov stojita le še dva – katoliška in evangeličanska cerkev. O judovskem templju priča le še rekonstrukcija, ki je bila narejena na podlagi dostopnih starih razglednih in fotografij, pomembna pa je tako z vidika arhitekture in umetnosti kakor z vidika zgodovine.

Ne glede na vse interpretacije ostanejo dejstva zapisana v kamnu, arhitekturi, ki, spoznana in osmišljena, ohranja in pomeni tudi za meščane Murske Sobote vezni člen v zavedanju njihove lastne identitete.

Reference

- Benko, Andreja.** 2013. Arhitekturni prostor med realnostjo in religijo: Judovska sinagoga v Murski Soboti. *Zbornik soboškega muzeja* (Murska Sobota), št. 20/21:21–50.
- . 2012. Verski elementi in njihova simbolika v evangeličanski cerkvi. *Stati inu obstati: revija za vprašanja protestantizma* (Ljubljana), št. 15/16:35–50.
- . 2012. Cerkev sv. Nikolaja skozi oči arhitekta. V: Mateja Žižek idr., ur. *Utrinki iz stoletne zgodovine stolnice v Murski Soboti*, 67–87. Murska Sobota: Stolna župnija sv. Nikolaja.
- . 2011. Prva evangeličanska cerkev v Bodoncih. *Arhitektura raziskave/Architecture Research* (Ljubljana), št. 1:49–56.
- Brunen, Borut.** 1995. *Na robu zgodovine in spomina: Urbana kultura Murske Sobotne med letoma 1919 in 1941*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Chevalier, Jean, in Alain Gheerbrant.** 1993. *Slovar simbolov*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Evangeličanska cerkev augsburške veroizpovedi v Sloveniji.** 2009. Domača stran. <http://www.evangel-cerkev.si> (pridobljeno junija 2014).
- Fister Peter.** 2009. Identiteta kot vrednota arhitekturne dediščine. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 49 (Ljubljana), št. 3/4:67–70.
- Hari, Teodor.** 2000. *Zgodovina evangeličanske cerkve v Murski Soboti: s kratkim pregledom zgodovine protestantizma v Prekmurju*. Murska Sobota: Evangeličanska cerkvena občina.
- Jelinčič Boeta, Klemen.** 2012. Judje v Murski Soboti. <http://www.zivljenjenadotik.si/info/tekst/prikaz/article/judje-v-murski-soboti/> (pridobljeno junija 2013).
- Juvanec, Borut.** 2009. Basics of proportional systems in architecture. *Prostor* 17 (Zagreb), št. 1 [37]:192–199.
- Kuzmič, Franc.** 2009. Murska Sobota skozi čas. V: *Signal: Winter/zima 2008/2009*, 159–163. Potrna: Pavelhaus – Pavlova hiša.
- Koch, Wilfried.** 1999. *Umetnost stavbarstva*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Luthar Oto.** 2012. *Po robovih spomina: Antisemitizem in uničenje prekmurske judovske skupnosti*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Maude, Mary Fawler.** 1862. *Scripture manners and customs*. London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo.** S. a. Register nepremične kulturne dediščine. <http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=16811> (pridobljeno junija 2013).
- Sörries Reiner.** 2008. *Von Kaisers Gnaden: protestantische Kirchenbauten im Habsburger Reich*. Köln: Böhlau Verlag.
- Škafar, Ivan.** 1970. Kovačičevi spomini na prekmursko iz leta 1893. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 41 (Ljubljana), št. 2:321–352.
- Teta Infoimpex.** 2005. Oradea: The Evangelical Church. http://www.welcometoromania.ro/Oradea/Oradea_Bis_Neogot_e.htm (pridobljeno junija 2013).
- Tolerančni patent 1781.** 2011. Prevod dela: Patent, wegen der den augsburgisch- und helvetischen Religionsverwandten, dann den nicht unirten Griechen zu gestattenden christlichen Toleranz und ihres privat Exercitii Religionis. *Stati inu obstati*, št. 13/14:297–300.